

ÇOCUĞUN DİNİ KİŞİLİĞİNİN GELİŞİMİNDE AİLE FAKTÖRÜ

Ali Rıza AYDIN (*)

Özet

Erken çocukluk döneminde ilk sosyal deneyimlerin kazanılmasında, tutum ve davranışların gelişmesinde ailenin değeri bilinmektedir. Bu dönemde çocuğun dinî kişiliği de gelişmektedir. Kuşkusuz çocukta dinî kişiliğin ortaya çıkışında aile içerisinde anne ve babanın dinsel inançları, duyguları, tutumları ve kanaatleri, belirleyici rol oynamaktadır. Çocuk taklit etme özelliğiyle güvendiği ve etkisinde kaldığı anne ve babasının bu dinî davranışlarını kopya etmeye çalışmaktadır. Kısaca bazı sosyal bilimcilerin de ifade ettiği gibi dinî kişilik için belirleyici olan dinî tavırların teşekkülünde aile önemli bir faktördür. Bu çalışma, çocuğun dinî kişiliğinin gelişimine ebeveynin etkisini ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Kişilik, Dinî kişilik, anne ve babanın dinî tutumu, çocuğun dinî kişiliği.*

Family Factor in the Development of the Religious Personality of the Child

Abstract

The function of family in the course of shaping and the development of the attitudes and behaviours in the early childhood has been known. In this period, religious personality of the child develops. Indeed, religious beliefs, emotions, attitudes and opinions of the parent play a definite role in forming the religious personality of the child. The child, with his imitative characteristic, imitates his parent's religious behaviours. In short, as some social scientists explore, family is an important factor in establishing religious behaviours that are indispensable for religious personality. This study deals with the effect of the parent for the development of the religious personality of the child.

Key Words: *Personality, Religious Personality, Religious Attitude of the Parent, Religious Personality of the Child.*

*) Yrd. Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Ün.v. İlahiyat Fak. Din Psikolojisi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.
(e-posta: araydin@omu.edu.tr)

Giriş

Çocuk üzerinde en önemli etkiyi anne-baba davranışlarının yaptığı, olumlu davranışların doğrudan çocuğa yansıdığı ve onun kişiliğine olumlu yönde katkıda bulunduğu bilinmektedir. Bu nedenle çocuğun dinsel kişiliğinin gelişmesinde ihtiyaç duyduğu en önemli faktör, elverişli bir aile çevresi ve kendisine örnek olacak anne-babadır. İşte bu makalemizde, aile etkisinin en yoğun olduğu okul öncesi dönemin özelliklerini dikkate almak suretiyle anne, baba ve çocuk arasındaki dinî iletişim ortamının, çocuğun dinî kişilik gelişimine katkısı üzerinde duracağız. Önce konunun daha iyi anlaşılması için kişilik ve dinî kişilik kavramlarından söz edelim.

A- Kavramsal Çerçeve

1- Kişilik

Psikolojide kapsam itibarıyla geniş bir kavram olan kişilik, bir insanın bütün ilgilerinin, tutumlarının, yeteneklerinin, çevresine uyum biçiminin ve dış görünüşünün özelliklerini içeren bir terimdir. Kişinin belleği, dış görünüşü, sesi ve konuşma tarzı, tepki hızı, insanlara ve tabiata karşı tutumu, dindarlığı vb. özellikleri o insanın kişiliğini tanımlamada önemlidir¹. Kişilik zihinsel, duygusal, bedensel ve fizyolojik görünümünün dinamik örgütlenmesi olarak tanımlanırken² ferdiyeti aşan bir anlam taşıdığı da ifade edilmektedir. Kişilik sözcüğü Latince "persona" kökünden gelmektedir. Eski Yunan ve Roma tiyatrolarında oyuncuların yüzlerine taktıkları maskeye de bu ad verilmektedir. Öyle anlaşılıyor ki kişilik, başlangıçta insanın kendisinden çok sunî görünüşünün yani aldatıcı görünümünün bir ifadesiydi. Kişilik, kimilerine göre başkalarına gösterilen ya da gösterilmek istenen yüzdür. Kimilerine göre de dış görünüşün altındaki insanın asıl benliğidir. Bu iki görünümlü duruma, kişiliğin bütüncül yanını oluşturan faktörler olarak bakmak da mümkündür. Kişiliğin bir yanını temeli biyolojik olan güdüler ve dürtüler oluştururken diğer yanını ise bireyi sürekli etkileyen sosyokültürel güçler oluşturur³.

Kişiliğin, kapsamı geniş bir kavram olması, onun çok çeşitli şekillerde tanımlanmasına yol açmıştır. Bundan dolayı psikologların üzerinde ittifak ettikleri bir kişilik tanımı yoktur. Bugüne kadar yapılan tanımlamalarda kişilik, bir insanı başkalarından ayıran bedensel, zihinsel ve ruhsal özelliklerin bütünü olarak değerlendirilmiştir⁴. Yani kişilik kavramından, bir insanı nesnel ve öznel yanlarıyla diğerlerinden farklı kılan⁵ duygu düşünce, tutum ve davranış özelliklerinin bütünü anlaşılır⁶.

1) Feriha Baymur, *Genel Psikoloji*, İst. 1985, s. 255.

2) O. A. Gürün, *Psikoloji Sözlüğü*, İst. 1991, s. 86.

3) Neda Armaner, "Şahsiyet Terbiyesinde Dinî Kültürün Rolü", *Ank. Üniv. İlah. Fak. Der.*, C. XXI, s. 143; Neda Armaner, *Din Psikolojisine Giriş I*, Ank. 1980, s. 72.

4) Mithat Enç, *Ruhbilim Terimleri Sözlüğü*, Ank. 1974, s. 107.

5) Bk. Doğan Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı*, İst. 1992, s. 404; İbrahim Ethem Başaran, *Eğitim Psikolojisi*, Ank. 1996, s. 33.

6) Orhan Hançerlioğlu, *Ruhbilim Sözlüğü*, İst. 1988, s. 232.

2- Dinî Kişilik

Dinî inanç ve davranışların birey üzerinde etkili olmasıyla anlam kazanan “dinî kişilik” kavramı, yukarıda yapılan tanımlardan mülhemle şu şekilde ifade edilebilir: Bir insanın kendine has özelliklerinin tümüne *dinî kişilik* denir. İnsanın dinî inançları, duyguları, düşünceleri, dinî tutum ve davranışları, dinî esasları değerlendirme tarzı, kısaca dinî görünümü onun dinî kişiliğini oluşturur⁷.

Dinî kişilik, inanca bağlı olarak ortaya çıkan bir kişilik tipidir; bütün eğilimlerin belli bir düzene göre yerlerini aldıkları, şuur ve şuur dışının ortaklaşa ördükleri karmaşık ve bütünleşmiş bir yapıdır. Bu yapıda Allah’la uyum, en üst seviyeyi oluşturur ve dünyevî tavır alış bu uyum derecesine göre bir anlam taşır⁸.

Kısaca ifade etmek gerekirse dinsel kişiliğin ortaya çıkışında bireyin dinsel inançları, duyguları, tutumları ve kanaatleri belirleyicidir⁹.

B- Çocuğun Dinî Kişiliğinin Oluşmasında Ailedeki Dinî Hayatın Önemi

Ailede geçirilen erken çocukluk döneminin, çocuğun kişiliğinin şekillenmesinde büyük önemi vardır¹⁰. Kuşkusuz çocuğun doğuştan getirdiği yeteneklerin kişilik gelişimindeki önemini de göz ardı etmemek gerekir. Çünkü bu yetenekler, çevre değişkenlerinin etkisiyle çocukta yeni öğrenme durumlarının oluşmasına ve kişiliğin tamamlanmasına etki eder¹¹.

Anne-babanın ve ailedeki diğer bireylerin çocukla olan etkileşimi çocuğun aile içindeki yerini belirlerken aynı zamanda onun kişiliğinin gelişmesine de katkı sağlar¹². Bir anlamda çocuk açısından ilk sosyal deneyimlerin kazanıldığı yer olan aile, çocuğun kişilik gelişimi için çok şeydir denebilir.

Okul öncesi dönemde çocuk, sosyal bir birey olmayı öğrenirken aynı zamanda taklit edeceği bir modele de ihtiyaç duyar. Kişiliğin oluşumu için gerekli olan bu özdeşleştirme aile içindeki yakın üyelerle gerçekleştirilebilir. Çocuk, ebeveynin değer yargılarını örnek olarak benimser; hareketlerini, konuşma ve davranışlarını taklit ederek onlara benzemeye çalışır¹³. Bir başka deyişle çocuk, dış dünyaya anne ve babasının gözüyle bakar¹⁴, onların olumlu ve olumsuz davranışlarını özdeşim yoluyla içselleştirir¹⁵. Anne ve babanın olumsuz bir kişilik yapısına sahip olması halinde bu bozuk kişilik örneğinin çocuğa yansması söz konusudur. Dolayısıyla çocuğun yetiştiği aile ortamı, sosyoekonom-

7) Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi*, Samsun 2000, s. 143.

8) Hayati Hökelekli, “Dinî Kişiliğin Kuruluşunda İradenin Rolü”, *Diyanet İlmî Dergi*, C. XXI, S. 2, s. 21.

9) Armaner, *Din Psikolojisine Giriş I*, s. 74.

10) James Michael Lee, *The Flow of Religious Instruction*, Birmingham, Alabama 1973, s. 60.

11) Erdoğan Fırat, *Şahsiyet Gelişiminde Tövbenin Fonksiyonu*, (Basılmamış Doçentlik Tezi), Ank. Üniv. İlah. Fak., Ank. 1982, s. 54; Kerim Yavuz, *Çocukta Dinî Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, Ank. 1987, s. 105; Kerim Yavuz, *Günümüzde Din Eğitimi*, Adana 1988, s. 106.

12) Bk. Alexis Carrel, *İnsan Denen Meçhul*, çev. Refik Özdek, İst. 1990, s. 319-321.

13) Hüseyin Peker, *Çocuk ve Suç*, İst. 1994, s. 46.

14) Haluk Yavuzer, *Ana-Baba ve Çocuk*, İst. 1986, s. 24.

15) Atalay Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı*, İst. 1991, s. 126-127.

mik ve kültürel düzeyi, onun ilk sosyal deneyimlerini, duygusal ve toplumsal gelişmesini etkileyecektir.

İnsanların tutum ve davranış geliştirmede ortamın belirleyiciliği de göz ardı edilmemesi gereken bir olgudur¹⁶. Dolayısıyla duygusal hayatın geliştiği ve toplumsal etkileşimin güçlü olduğu aile ortamında¹⁷ yeterli güven ve sevgi içinde büyüyen çocuklar, kişilik gelişimleri için gerekli deneyimleri elde edebilirler. Aile içinde karşılıklı güven duygusu ve dayanışma varsa aile dışında çocuğun kişiliğini olumsuz yönde etkileyecek olaylar etkisini pek göstermez. Güven duygusunun baskın olduğu aile, dış dünyanın etkisiyle ortaya çıkan üzüntü ve kaygıları hafifleten bir sığınak oluşturur¹⁸.

Aile üyelerinin çocuk üzerinde etkili olabilmesi, çocukla arasındaki duygusal ilişkinin varlığına bağlıdır¹⁹. Aynı şekilde çocuğun davranışlarında ailenin etkisi, çocuğun sahip olduğu kişilik özellikleri ve yaşıyla da orantılıdır. Yaş, öğrenme, tutum, davranış ve düşünce değişimi üzerinde etkili olabildiği gibi iletişim üzerinde de etkilidir²⁰. Çocuğun yaşı küçük olduğu oranda aile üyelerinin daha etkili olmalarına karşılık, yaş büyüdükçe aile dışı bireylerin, sözelimi okul arkadaşlarının, öğretmenlerin ve okunan kitapların etkisi giderek artmakta, aile üyelerinin etkisi ise azalmaktadır.

Sosyal bilimcilerin pek çoğu, çocuğun insan olma yolunda ilk yönlendiren, ona mensubu bulunduğu kültürel değerleri kazandıran öncelikli sosyal kurumun aile olduğu görüşündedirler²¹. Onlara göre din ile aile psikolojisi arasında kuvvetli bir bağ bulunmaktadır²². Yani dinsel formasyonun kazanılmasında en önemli faktör ailedir²³.

İster dinî olsun ister olmasın bireyin bütün tutum ve davranışlarının arkasında aile önemli bir etken olarak gözükmektedir²⁴. Okul öncesi dönemde anne ve babanın davranışları çocuğun kişiliğinin gelişmesinde nasıl yönlendirici oluyorsa, aynı şekilde anne ve babanın dinî tavırları da çocuğun dinî kişilik kazanmasında yönlendirici olmaktadır. Gerekle zihniyet yönünden gerekse psikolojik ve ahlâkî yönden tutarlı ve dengeli bir kişilik tipinin ortaya çıkışında dinsel inanç ve yaşayışın önemi bilinmektedir²⁵. Bunun değeri kazandığı yer de ailedir. Çocuğun doğuştan getirdiği inanma ve yüce bir yaratıcıya bağ-

16) Bert E. Bradley, *Fundamentals of Speech Communication*, WGB Publishers, Dubuque, Iowa 1988, s. 16.

17) Bk. Ira J. Gordon, "Social and Emotional Development", *Encyclopedia of Educational Research*, Ed. Robert L. Ebel, New York 1969, s. 1222-1223'den aktaran Lee, a.g.e., s. 61.

18) Doğan Cüceloğlu, *İçimizdeki Çocuk*, İst. 1993, s. 53.

19) Bk. Kerim Yavuz, *Çocuk ve Din*, İst. 1994, s. 70-71.

20) Larry Samovar ve Jack Mills, *Oral Communication: Message and Response*, Iowa 1986, s. 47-48.

21) A. Osman Özcan, "Din ve Ahlâk Eğitiminde Ailenin Rolü", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, S. 4, s. 13.

22) Gardner Lindzey, *Handbook of Social Psychology*, Cambridge 1956, s. 615-616; Gerhard Lenski, *The Religious Factor: A Sociological Study of Religion's Impact on Politics, Economics and Family Life*, New York 1963, s. 212-215.

23) Bk. Armaner, *Din Psikolojisine Giriş 1*, s. 89; Yavuz, *Çocukta Dinî Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, s. 46.

24) M. Argyle, "Dinin Yedi Psikolojik Temeli", çev. Mehmet Dağ, *Eğitim Hareketleri Dergisi*, C. 23, S. 272-273 (Mart-Nisan 1978), s. 7; Armaner, *Din Psikolojisine Giriş 1*, s. 76.

lanma duygusu²⁶ anne ve babanın dinî rehberliğiyle gelişir. Çünkü çocuk, dinî tutumlarını geniş ölçüde aile içinde anne ve babalarının konuşma ve davranış modellerinden elde etmektedir. Çocuk, taklit etme özelliğiyle güvendiği ve etkisinde kaldığı anne ve babasını kopya etmeye çalışmaktadır.

İnanmaya elverişli olan çocuğun dini kişiliğinin gelişmesi, sağlıklı ve dengeli bir dinî ilgi görsün ki, sağlıklı ve dengeli ilk dinî ilginin olduğu yer de kuşkusuz aile ortamıdır. Dinî ilgiyi, dinî emir ve yasakların, ahlâkî kuraların çocuğa öğretilmesi şeklinde algılamak mümkündür. Bu nedenle dinî kişilik için bir bakıma başlangıç teşkil eden dinsel kavramlar ve taklit düzeyindeki dinsel davranışların öğretildiği ve yaşandığı aile ortamının önemli bir fonksiyonu olduğu gözden kaçırılmaması gereken bir olgudur²⁷.

Çocuk ilk dönemde duygusal bir görünüm içindedir. Böyle olunca onun aile içindeki iletişimi de duygusal bir nitelik taşır. Açıkçası çocuk ailesine duygularıyla bağlıdır. Böyle olmasını da doğal karşılamak gerekir. Çünkü çocuk, zihinsel faaliyetleri itibarıyla büyüklere göre daha sınırlıdır. Çocuğun ailesine karşı duygusal nitelikli bağlarını incitmek onun kişiliğini olumsuz yönde etkileyebilir. Çocuk, otorite olarak önce anne ve babasını tanımış ve onların üstünlüklerini kabul etmiştir. Dolayısıyla çocuk, Allah'a inanmadan ve bağlanmadan önce annesine ve babasına inanmış ve bağlanmıştır. Anne ve baba da çocuktaki bu bağlılık duygusunu en üstün varlık olan Allah'â yönlendirmesi çocuğun dinî kişiliği için önemlidir.

Anne ve baba dinî değerlere karşı tepkili ya da ihmalkâr ise o zaman çocuğun dinî kişilik kazanması zor olabilir. Anne ve baba, dinsel değerleri öğretmemekle ya da dinî rehberlik yapmamakla çocuğun dinsel kimlikten uzak ve dinî kişiliği zayıflatıcı etkilere maruz kalmasına neden olabilir. Çocuğun maddî ihtiyaçları yanında dinî ihtiyaçlarını düşünmeyen veya ihmal eden anne ve baba çocuğun dinî kişiliğinin gelişimi için iyi bir model değildir. Çocuğun dinî kişiliğinin gelişebilmesi anne ve babanın din hizmetine, sevgisine dinî bilgi ve tecrübesine bağlıdır.

Çocuk, din ile ruhen temas kuramamış ya da ona karşı olumsuz bir tavır takınmış ise bunun sorumlusu olarak anne ve baba görülebilir. Çocuğa dinî ve ahlâkî değerlerin öğretilmemesi çocuğun dinî kişiliği için hatalı olabildiği gibi bunların sert ve donuk bir biçimde verilmesi de hatalı olabilir²⁸.

Öyle anlaşılıyor ki, çocuğun dinî kişiliğinin belirleyicisi olan dinî tutum ve davranışlarının ortaya çıkışında en baskın unsur ailedir. Ancak ailede eğitsel etkinliklerde bulunan anne ve babanın aynı değerleri paylaşan kişiler olması da önemlidir. Zira böyle olduğu takdirde anne ve babanın çocuk üzerindeki etkisi daha fazla olacaktır. Nitekim kimi araştırmalar da bu fikri desteklemektedir²⁹.

25) Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, Ank. 1993, s. 190,

26) İnsanın inanmaya yetenekli bir tarzda yaratıldığına işaret eden ayet ve hadisler için bakınız. Rum, 30/45; Müslim, 25/Kader.

27) Hayrani Altıntaş, "Çocukluk Devresinde Ailede Din Eğitimi", *Türkiye I. Din Eğitimi Semineri*, Ank. 1981, s. 265.

28) Yavuz, *Çocuk ve Din*, s. 276-279.

29) Middleton R. ve Putney S., "Religion Normative Standards and Behavior", *Sociometry*, 1962, S. 25, s. 141-152'den aktaran Kenneth E. Hyde, *Religion in Childhood and Adolescence*, Birmingham, Alabama 1990, s. 130.

Öte yandan aile ortamında anne ve babanın kullandığı dinî ifadeler, semboller ve terimlerin çocuk tarafında benimsendiği ve ebeveynine benzer davranışlar içinde olması duygusu çocuğa hoş anlar yaşattığı da bir başka bilinen gerçektir. Ebeveyn ve çocuk arasındaki bu düşünce ve davranış ortaklığı, kuşkusuz aile içi duygusal birlikteliğin sağlanmasında önemli bir etkidir. Bu karşılıklı ilişkiler esnasında çocuğun edindiği davranışlar da ancak refleks şeklindeki taklit³⁰ kazanılır³¹. Böylece taklit ve özdeşleşme yoluyla başlayan dinî yaşayış, çocuğun çevresinin dinî havasına ve bireysel kabiliyetine göre yavaş yavaş gelişip derinleşerek onun dinî kişiliğine mal olur³². Açıkçası geleneksel aile yapısı içerisinde çocukların ilk genel eğitimlerinde olduğu gibi onların dinî değerlere karşı olumlu ve olumsuz tutumlarının gelişmesinde de anne ve baba önemli bir konuma sahiptir³³.

Çocuğa dinî bir kişilik kazandırırken ona dinî ve ahlâkî bilgilerin verilmesi gerektiğinden söz etmiştik. Aslında bu, çocuğa içinde yaşadığı dinî ve kültürel ortamın tanıtılması veya takdim edilmesi olayıdır. Buradan hareketle ailenin iki önemli işlevi olduğunu söyleyebiliriz. Bunlardan birincisi, çocuğa dinî bilgilerin verilmesidir. Yani iman, ibadet ve ahlâk esaslarının geleneksel bir anlayış içerisinde öğretilmesidir. İkincisi ise verilen din bilgisinin çocuklarca içselleştirilmesidir. Dinî bilgilerin çocuklarca anlaşılmasını ve benimsenmesini temin edebilmek için şu noktalara dikkat etmek gerekir:

a) Çocuklara verilecek dinî bilgiler, onların gelişim durumlarına uyuyor mu, bireysel ve sosyal ihtiyaçlarını karşılıyor mu, onların dünyasını kucaklıyor mu?

b) Ebeveyn tarafından verilecek dinî ve ahlâkî bilgilerin doğru olmasına özen göstermek gerekir.

c) Ailedeki dinî bilgilendirmenin zamanı ve miktarı ihtiyaçlara ve kapasiteye göre ayarlanmalıdır. Yani dinî bilgi ne vaktinden önce, ne gereğinden fazla ne de ihtiyacın altında olmalıdır. Din eğitimi, çocukta dinî ihtiyaç kendini ne zaman hissettirirse o zaman verilmelidir.

Öyle anlaşılıyor ki, dinî kişiliğin gelişiminde önemli bir işlevi olan dinî bilgilerin çocuğun ruh sağlığını bozmadan sistemli bir şekilde verilmesi gerekir. Kuşkusuz bu eğitim sürecinde korkutucu, tehdit edici veya baskıcı bir eğitim anlayışı da güdülmemelidir. Zira korkutmaya dayalı bir eğitim anlayışı çocuğun ruhsal dünyasında olumsuzluklara neden olabilmektedir. Söz gelimi çocuğa baskı ile dinî inancı vermeye kalkarsanız çocuk, dinî inanca karşı bir tepki duygusu geliştirebilir ve onu benimseme noktasında çekişen davranabilir. Hâlbuki dinî inancın kalıcı olabilmesi için onun istenmesine bağlıdır. Ayrıca verilecek dinî bilgilerin çocuğun ilgi ve merak alanının dışına taşmaması da önemlidir³⁴.

30) İbrahim Alaettin Gövsa, *Çocuk Psikolojisi*, İst. 1998, s. 85.

31) Antonie Vergote, "Çocuklukta Din", çev. Erdoğan Fırat, A. Ü. *İlâhiyat Fak. Der.*, C. XXII, Ank. 1978, s. 318.

32) Hökelekli, *Din Psikolojisi*, s. 255.

33) Ali Rıza Aydın, *Dini İnkârın Psiko-Sosyal Nedenleri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Samsun 1995, s. 43.

34) Bk. Mualla Öztürk, "Din Eğitimi ve Çocuk Ruh Sağlığı", *Türkiye I. Din Eğitimi Semineri*, Ank. 1981, s. 206-210.

Hayata hazırlanması ve yetiştirilmesi gereken çocuk olduğuna göre, eğitim ve öğretimin öncelikle ona dayandırılması doğaldır. Sonra, çocuğa dinî bilgilerin verilmesiyle bu eğitim süreci sadece onun yararına olmamakta, gelecekte yaşadıkları toplumun bir bireyi olacaklarından dolayı bu dinî eğitim hatta dinî kişilik topluma da hizmet edecektir.

Bundan dolayı din bilgisi, daima çocuğun dinî duygularını, düşüncelerini, isteklerini ve beklentilerini uyandıracak tarzda verilmelidir³⁵. Çocuğun ruhsal yapısına uygun sağlıklı bir din eğitiminin dinî kişiliğin gelişmesinde biçimlendirici bir özellik taşıdığını bugün tecrübî araştırmalar da ortaya koymaktadır³⁶.

Anne ve baba çocuğuna dinî bilgileri aktarırken onun din içerikli sorularına da hazır olmalıdır. Çünkü çocuk, soru soran, merak eden ve daima arayış içinde olan bir varlıktır. Aklına gelen her şeyi hiç çekinmeden sorar ve onlara cevaplar arar. Çocuğun sorduğu bu sorular, kimi zaman aile büyüklerini sıkıştırıp onları güç durumda bırakabilir. İşte bu tür sorulara iki örnek. Bunlardan birincisi Batıdan ikincisi ise bizden bir örnektir. Batıdan örnek olan şudur:

Bir gün bir çocuk annesine gelerek “piç” in ne olduğunu sorar. Annesi de “piç, babası olmayan çocuk demektir.” der. Anne ve çocuk arasındaki diyalog şöyle devam eder:

-Her babası olmayan piç midir?

-Hayır, evlenmemiş bir kadından doğan çocuktur.

-Peki Hz. Meryem evlenmediğine göre Hz. İsa piç midir?

-Hayır, Hz. İsa piç değildir. Piç, bir kadının evli olmadığı bir erkekle birlikte yaşarken ondan olan çocuğudur.

-Hz. Meryem de öyle mi yaptı?

-Hayır, o hiçbir erkekle birlikte yaşamamıştır.

-Peki Hz. Meryem neden evlenmemiş?

-Ne bileyim ben. Git babana sor. Niçin bana geliyorsun?³⁷

Görüldüğü gibi çocuğun annesine yönelttiği dinî içerikli ve öğrenmeye dönük sorusuna anne yeteri kadar cevap vermiş olsa da ardı ardına gelen sorulara tahammül göstermeyip öğrenme isteğiyle dolu çocuğu yanından uzaklaştırmaktadır. Kuşkusuz bu reddediş, çocuğun öğrenme merakını zedeler ve bir daha onu dinî içerikli soru sormamaya yöneltir. Bu durum da çocuğun dinî kişilik gelişimini olumsuz yönde etkiler. Yukarıdaki örnekte anne açısından bir sorun daha vardır. O da annenin “dinlemeyi öğrenememesi” dir. Bilindiği gibi çocukla etkili bir iletişim kurmanın püf noktalarından birisi de “dinlemeyi öğrenmek” tir. Çocuğunuzu dinlerken onun söylediklerini işittiğinizi belli eder biçimde basit tekrarlar yaparsanız onu sevdiğiniz ve saydığınız mesajını vermiş olursunuz. Kendilerini anne ve babalarına dinletmekte zorlanan çocuklar ya huysuz ve saldırgan

35) Yavuz, *Çocuk ve Din*, s. 271-276.

36) Yavuz, *a.g.e.*, s. 156.

37) Yavuz, *a.g.e.*, s. 284.

olur ya da duygularını ifade etmekte zorlanır³⁸. Yine örnekte olduğu gibi çocukla anne arasındaki iletişimi koparan “Ne bileyim ben. Git babana sor. Niçin bana geliyorsun?” gibi diyalogların çocuğun benlik saygısını azalttığı da söylenebilir.

İkinci örnek ise ilâhiyat fakültesi mezunu bir din görevlisinin 6 yaşlarındaki çocuğunda görülen Allah tasavvuruyla alakalıdır.

Din görevlisi, çocuk yaramazlık yaptığı zamanlarda “Allah seni sevmez, seni cehennemde yakar.” vb. sözlerle çocuğu yaptığı yaramazlıklardan vazgeçirmeye çalışıyormuş. Bir sabah kahvaltısında çocuk birdenbire “Baba bizim köyde Allah var mı?” diye sormuş. Baba, “Oğlum Allah her yerde vardır. Ama niçin soruyorsun?” diye sebebini sorduğunda çocuk şu cevabı vermiş: “Eğer orada Allah yoksa oraya gidecektim de.”

Baba diyor ki: “Yaptığımız eğitimin yanlış olduğunu anlayarak ondan sonra düzeltmeye çalıştım. Yanlış olarak gördüğüm her iş ve davranışta Allah’tan korkmasını telkin etmekten vazgeçtim.”³⁹

Bu olayda, çocuğun ailesini güç durumda bırakan sorusunun, bir anlamda da isteğinin nedeni babanın çocuğun dinî ihtiyaçlarını ya da arzularını doyurucu bir şekilde karşılamamasından kaynaklanıyor.

Bu tür örnekleri kuşkusuz çoğaltmak mümkündür. Bütün bunlarda yapılan başlıca hata, çocuğun ruhsal ve dinî kişilik gelişimine uygun olmayacak tarzda dinî bilgilerin verilmiş olmasıdır.

Açıkça ifade etmek gerekirse anne ve babaların dinî anlamda sorumlulukları bugün hem daha çok önem kazanmış hem de daha zorlaşmıştır. Her şeyden önce anne ve baba dinî bakımdan bilgili olmak durumundadır ve çocukların ardı kesilmeyen dinsel içerikli soruları karşısında da tutarlı ve doyurucu cevaplar vermeye çalışmalıdır. Öte yandan anne ve baba, bilmedikleri soruların cevaplarını öğrendikten sonra vereceklerini söylemekten çekinmemeli ve cevap verirken kullanılacak ifadeler de basit, sade ve yalın olmalıdır⁴⁰.

Sonuç

Dinî inanç ve tutumların teşekkülünde ya da dinî kişiliğin gelişiminde ilk çocukluk dönemindeki aile ilişkilerinin önemi büyüktür. Bu yüzden dinî kişiliğin oluşumunda etkisi yadsınamaz olan dinî uyanışın çocukta aile üyelerinin ilgi, teşvik ve örnek dinî davranışlarıyla gerçekleşmesi gerekir. Eğer çocuk, ailede dinî bir ortam içerisinde yaşama imkânı bulabilirse onda güçlü bir dinî kişilik görülebilir. Aile içinde çocuğun soluduğu dinî yaşantının içeriği ile aile üyelerinin dine ilgi derecelerinin yanında dinî bilgilerin aktarılmasında izlenen yöntem ve alışkanlıklar farklı sonuçlar da ortaya çıkarabilir. Çocuklar, anne ve babalarının dinî söz ve davranışlarından algıladıklarını kendi tecrübeleri, kabiliyetleri ve kişisel düşünme ve tepkileri ölçüsünde işleyerek kendilerine has bir dinî kişilik geliştireceklerdir. Kısaca ailedeki dinî hayat ne kadar güçlü ve tutarlı olursa dinî kişilik de o kadar gelişmiş olacaktır.

38) Anne ve babanın çocuklarıyla sorunları hakkında detaylı bilgi için bakınız. Mücahit Öztürk, *Çocuğum Sorunlarım Var*, Uçurtma Yay., İst. 2002.

39) Bk. Halis Ayhan, *Din Eğitimi ve Öğretimi*, Ank. 1985, s. 108-109.

40) Bk. Beyza Bilgin, *İslâm ve Çocuk*, Ank. 1991, s. 152-156.